

László Gézáné

Az első hírlapok nyomában Beregben, Szabolcsban, Szatmárban, Ugocsában és Ungban (1845–1885)

A magyar sajtó történetét és térségünk első lapjait tanulmányozva kirajzolódnak előttünk azok a feltételek, amelyek egy-egy megyében vagy annak székhelyén segítették az első periodikumok megjelenését. Ezek között kell említünk a mindenkor kormány sajtópolitikáját, a törvényes keretet, amely gátolta vagy támogatta a hírlapok kiadását.

Az adott megye, település társadalmi, gazdasági és kulturális fejlődésének azon szintjét, amelyen biztosított volt a lap előállításához szükséges szellemi és anyagi erő. Amikor a megyeszékhely polgársága már nem elégedhetett meg az országos lapok késéssel érkező helyi tudósításaival. Amikor elodázhatatlanná vált egy összefogást és nyilvánosságot követelő nemes törekvéshez (pl. a megyeszékhely áthelyezése, egy megye közigazgatási önállóságának megtartása) a közönség megnyerése, e „hírnek” minél rövidebb idő alatt minél szélesebb körhöz való eljuttatása. Az általunk vizsgált térségben az ilyen nemes cél mindig segítette az ügy holtpontról való elmozdulását. A lapkiadás elindítása és életbenntartása megszállott, elkötelezett személyeket követelt, akik felismerve a sajtó erejét, áldozatot nem ismerve mindent elkövettek azért.

A 19. század negyvenes éveit a bécsi kormányzat kompromisszumok felé hajló politikája és ennek nyomán a cenzúravizonyok enyhülése jellemezte. Ebben az időszakban, 1845-ben jelent meg Kassán és Ungváron térségünk első periodikuma.

Ellinger István és János kassai nyomdászok¹ az általuk 10 éven át 1825–1836 között kiadott Felső-Magyarországi Minerva, általuk Magyar Minerva² néven említett tudományos és szépirodalmi folyóirat, egy 8 éve megszűnt sajtótermék helyett kérték engedélyt a *Kassa-Ungvári Hirdetményi Lap* megjelenítéséhez. A Helytartótanács 1845. január 21-én a hirdetményi lapok körét meghaladó írasok, továbbá az egyházi, politikai és tudományos értekezések mellőzésének kikötésével hagyta jóvá a kérelmet. Ellingerék a lap kéziratát, miután azt Magyar József kassai

1. Ellinger János József 1786-ban alapított officinát Kassán, amelynek élén 1810-től 1846-ig fia, István (1780–1850) követte. Tőle is fia, János György (1814–1880) vette át a stafétát, 1846-tól 1876-ig vezetve az üzemet, aki 1846–1850 között fióknyomdát is nyitott Ungváron.

2. *Magyar Minerva* címen a folyóirat egyetlen száma sem jelent meg. Ezt a címváltozást az 1837. évi előfizetési felhívásban jelezték. A magyar sajtó története, 337. A *Felső-Magyarországi Minerva* szellemi irányítója és mecénása Dessewffy József (1771–1843) gróf, költő, politikus és publicista, aki gyermekkorát Szabolcs megyében töltötte. 1795-ben Napóleon ellen Szabolcs vármegye nemesi felkelő seregébe jelentkezett, majd 1825-ben e vármegye országgyűlési követe.

cenzor elutasította, Csurgovich János ungvári prépost, könyvvizsgálóval bíraltatták el. Magyar meggyőződése szerint Ellinger István és János nem tartotta magát a lapengedélyben leírtakhoz, ezért a Helytartótanács Könyvvizsgáló Osztályán feljelentette őket. Az újság fennmaradt számaiban megjelent gazdaságelméleti, olvasásra, ismeretgyarapításra ösztönző úgynevezett vezércikkek és játékszíni bírálatok egyértelműen szétfeszítették a hirdetményi lap kereteit. Ellenben a kiadók és – a magát megnevezni nem kívánó – vezércikkíró a reformkor előremutató eszmeiségét terjesztették. A Helytartótanács megtiltotta a Kassán nyomtatott lap Ungváron való bíráltatását és abban hirdetményi lapok „tartalmát” meghaladó írások publikálását, amely annak megszűnéséhez vezetett. A Kassa-Ungvári Hirdetményi Lap Ellinger István és János elkötelezettségének és a cenzúrával szembeni leleményességének köszönhetően látott napvilágot, s a kettős megjelenési hely (Ungvár és Kassa) miatt válhatott térségünk első sajtótermékévé.³

A kedvezőtlen hazai és ungi sajtóviszonyokra utal, hogy azt csak 16 év szünet után követte újabb hírlap.

A törvényes keret, az 1848-as forradalom és szabadságharc vívmánya, a XVIII. tc. még csak a polgári sajtószabadság kezdetét jelentette, mert sajtóvétség címén számtalan büntetést helyezett kilátásba és a lapok után óvadékot írt elő. A bachi abszolutizmus elrendelte a lapok utólagos ellenőrzését. Az 1852. május 27-i sajtótörvény egyebek mellett újraszabályozta a kaució nagyságát és bevezette a megintési rendszert. 1857-ben császári rendelet írta elő a kaucióköteles lapok után fizetendő bélyegadót. Ellenben az enyhülés és kölcsönös kompromisszumkeresés időszaka, az 1860–1861-es évek kedveztek az országos és a helyi lapkiadás, az ellenzéki orgánumok megszületésének. Így válhatott az fontos politikai tényezővé, a politikai nyilvánosság biztosítójává 1860-as évek közepére.

Ilyen körülmények között látott napvilágot 1861. július 1-jén, Ungváron a *Kárpáti Hírnök*. Ez Ellinger János korábban említett ungvári fióknyomdájában készült, amelyet ekkor már Jäger Károly vezetett. A *magyar nyelvért, és műveltségért*, mint a nemzet megtartó erejéért küzdő ellenzéki hetilap mintegy félévig töltötte be hívatását. Alapítója, szerkesztője és kiadója Mészáros Károly,⁴ aki vezércikkeiben nemzetgazdaságunk hanyatlásának okát a magyar nyelv és a nemzeti öntudat elvesztésében látta. Véleménye szerint ehhez nagymértékben hozzájárult az ungvári magyar községek orosz és oláh görög katolikus püspökségekhez való csatolása. A magyar lakosság az idegen nyelven folyó szertartás befolyása alá került. A lap magyar nyelvért folytatott küzdelméhez Széchenyi Istvánnak a Magyar Tudományos Akadémiához 1858. nov. 6-án kelt levelét is közölte, amelyben tiltakozott „a tudományok magyar nyelven való művelésére” történő utalásnak az Akadémia alapszabályából való törlése ellen. A lapszerkesztő egy görög katolikus magyar püspökség (e körül hírlapi vita kerekedett, az ellenvélemények is helyet kaptak az újságban) magyar színház, magyar kisdudovók és iskolák felállításában látta a kiutat. A lap hangsúlyozta a nemzeti önállóságért, a szabadságért folytatott

3. Erről részletesebben A *Kassa-Ungvári Hirdetményi Lap* Időutazás egy eltűntnek vélt hírlappal a reformkori Magyarországra és Kassára. c. dolgozatomban írtam. Megjelenése a Magyar Könyvszemle. 2010. 2. számában várható.

4. Mészáros Károly, (hajdú-doroghi) (1821–1890) ügyvéd, volt cs. k. törvényszéki ülnök, újságíró, politikus, az 1848/49-es forradalom és szabadságharc résztvevője. A kárpátaljai ukránok (ruszinok) és a görög keleti egyháztörténet jeles kutatója, az első Ung megyei takarékpénztár megnyitója, az első választott kárpátaljai magyar parlamenti képviselő, a Kárpáti Hírnök (1861), Kárpáti Lapok (1861), Ungvári Hírlap (1862), Felvidék (1863–1866), Ung és más lapok megalapítója és szerkesztője. In Szinyei József: Magyar írók élete és munkái mek.niif.hu/03600/03630/ a továbbiakban: Szinyei.

küzdelem fontosságát, s e sajtóharcban politikai jelképekhez folyamodott, pl. több írást szentelt a magyar szabadságharcnak, a Martinovics-féle összeesküvésnek, Martinuzzi (Fráter) György „életharcainak.” Máskor a világeseményekről szóló krónikák között, mint a nagyvilág központjáról olvashatunk országunkról, ahol a művelt világ legszentebb érdekeiért harcolnak. A haza közérdekű ügyeiről való politizálást azzal veti el a kandallónál elmélkedő Notradamus⁵, mert honvédóink (Deákok, Eötvösök stb.) ezt törvényes keretek között ügyis megteszik. Ennek ellenére országunk láthatára borulni kezd – írta Mészáros Károly, Bécs Magyarországnak minden jogát megtagadta. A *Kárpáti Himnők* újságírói segítségével hitelesen tárja elénk hazánk és Ung megye magyar lakosságának a hatalommal szemben folytatott megrázó és reménytelen küzdelmét.

A *Szatmári Értesítő*t Ábrai Károly⁶ indította el 1861-ben, Börkey Imre⁷ szerkesztői címe alatt⁸. A lap kiadóhivatala a helyi tudakozó intézetben⁹ volt, amelyben a felelős szerkesztő és kiadótulajdonos valószínűleg érdekeltséggel birt. A lap előfizetői díjmentesen kaphattak felvilágosítást az intézetben feljegyzett tárgyakról, továbbá az ott leadott megrendeléseiket a *Szatmári Értesítő* külön rovatban háromszor ingyen közölte. A nyomdai munkálatokat Debrecen város könyvnyomdájában végezték¹⁰. A hetenként megjelenő sajtótermék mintegy életben maradását biztosítva előbb a Szatmármegyei Gazdasági Egylet, a Nőegylet közlönye, majd ezek mellett a Nagy- és Felsőbányai, Nagy-Károlyi, Szinyér-Váraljai és a Fehérgyarmati Tudakozó Intézetek híradója¹¹ volt. Ez gazdasági, kereskedelmi jelleget kölcsönzött a sok tekintetben hirdető újságra emlékeztető lapnak, de egy állandó előfizetői tábor is biztosított. Az olvasók az említett egyesületek munkájába, közéleti tevékenységébe is betekintést nyerhettek. A szerkesztők felhívást tettek közzé és ismertették a Szatmárban 1862-ben megrendezésre kerülő nagyszabású gazdasági kiállítást. A pénzügyintézetek történetéhez nyújt adalékot a felállítandó szatmármegyei takarékpénztár alapszabályainak tervezete. Ezek mellett, csekély számban közérdeklődésre számot tartó cikket is olvashatunk, pl. Egy utazó szatmári látogatásainak tapasztalatai vagy Börkei Imre A cselédrendszeréről, az üzleti rendszerről. Gyene Károly országgyűlési képviselő a Szatmár-Németi felsőbb protestáns nönövelde ügyében közzétett nyilatkozatából megtudjuk, hogy az alig egy hónapja nyílt intézetben az oktatást végző gimnáziumi tanárok fizetésére nem maradt anyagi fedezet, ezért mindannyian ingyen végzik munkájukat.

A másik szatmári lap az öt hónappal később, 1862 januárjában induló *Tárogató* a *Szatmári Értesítő*höz is kötődő Börkey Imre kiadásért felelős szerkesztő, Ábrai

5. Turner Ferenc (1814–1888) orvos. 1837-től Ung vármegye járási orvosa, 1848–1849-ben honvéd törzsorvos. 1867 után belépett a magyar kir. honvédségbe, 1869–1877-ben ezredes orvos. Verseket, novellákat írt, írásai az országos lapokban és több ungvári helyi lapban jelentek meg. A *Denevér* c. élclap szerkesztője. In <http://www.tankonyvtar.hu>.

6. Ábrai Károly (Szatmárnémeti 1830–1912) tanár, szerkesztő, író. Családi neve 1871 előtt Figura. Első írásait Julius álneven publikálta az *Életképekben*, amelynek 1846-tól állandó munkatársa. 1853-tól Szatmáron ref. segédlelkész és gimnáziumi tanár, lapszerkesztő. In Szinnyei

7. Börkey Imre a *Szatmári Értesítő*, a *Tárogató*, a *Nyír* és a *Tiszavidék* szerkesztője. 1869 végén a Haza életbiztosító-társaság ügynöke volt. In: Szinnyei.

8. Borovszky Samu: Szatmár-Németi monografiája. 154.

9. Az értesítő iroda vagy hivatal elődje – mindkettő az üzletkötés és lebonyolítás biztonsága és kényelme érdekében jött létre. A szatmári tudakozó intézet közvetítő szerepet vállalt a hirdetés feladója és a hirdetés iránt érdeklődők között.

10. Arra vonatkozóan, hogy a nyomtatás miért nem a szatmári Kovács nyomdában történt, a későbbiekben tárgyalt *Tárogató*nál kapunk választ: technikailag nem volt megfelelő.

11. A lap 1861. első évfolyama a magyar és a határon túli közgyűjteményekből is hiányzik, ezért elemzésünk során csak az 1862. évfolyam számaira hagyatkozhattunk.

Károly lapvezér, valamint Zombori Gedó¹² főmunkatárs és Kovács Márton nyomdász¹³ nevéhez kapcsolódott. Az előfizetési felhívás szabadkozással kezdődött. Ha a lap pár hétig a rendes időnél valamivel később jelenik meg, az abból adódik, hogy új betűszedőjük és betűik még nem érkeztek meg. A szerkesztő ígérete szerint a technikai akadály elhárulása után mind a kiállítás, mind a szétküldés a legpontosabban történik. A *Tárogató* a honszeretet hangján vegyes tartalmú lapként akart a megye társalgóterme lenni. A szatmáriaknak ilyen ellenzéki, nemzeti érzelmű lapra volt szükségük, hiszen az 1862 decemberében megszűnt *Szatmári Értesítő* után még négy évig szolgálta az olvasóközönséget¹⁴. A vezércikkek a közvéleményt foglalkoztató kérdéseknek biztosítottak teret. Sokat, de nem mindent veszítettünk – jegyezte meg az 1863. évi első szám új évi köszöntője. Kérték a megyeszékhely Szatmárba helyezését, a szatmári törvényszék visszaállítását. Többször írtak a szatmári vasútról: Beszedics Vilmos azért veti el a tervet, mert a vasutat személyszállításra (nem lenne utas) és terményszállításra (nincs ipar, amely előállíthatná azokat) sem tudnák kihasználni. Egy másik szerző ennek az ellenkezőjét bizonyítva, attól a kereskedelem fellendítését várva a vasútépítés megszervezését sürgette. A szatmári gőzmalom létesítésének a terve is felvetődött a lap hasábjain. A cikk írója komoly számításokkal és érvekkel bizonyította annak fontosságát. „Elmélkedés a szatmár megyei, s egész hazánkbeli román érdekek felett” című írást (nyelvünkben tökéletesítsük magunkat, népünket neveljük, nemzetiségünk fenntartásáért minden lehetőt, jogost, megengedhetőt, de békést elkövetünk – olvashatjuk). A cikkek között helyet kaptak a Szatmár városi kövezetvám¹⁵ bevezetése körül fellángoló indulatok. Vajnai Károly: „Értsük meg egymást” címmel a Szatmár megyei birtokosokról írt, akik a kövezetvám bevezetése miatt elutasítják a megyeszékhely áthelyezését. A szerző a cél elérése érdekében az erők szétforgácsolása helyett összefogást sürget. A „Társadalom” című írásban az újságíró arra a kérdésre kereste a választ, más nemzetekhez képest milyen a magyar nemzet társadalma önmaga iránt. Igazságszolgáltatásunk rovatcím alatt a keresetlevél beadásától a végzésig, az ítélet kimondásáig tekintik át az ügyintézés kronológiáját, utalva annak lassúságára. Többször írtak a szatmári vasútról és a szatmári gőzmalomról. Tudósítottak a Szatmárnémeti ref. Gimnázium udvarán máj. 5-én rendezett Kölcsey ünnepélyről (az elhangzott beszédek teljes szövegével). A *Szatmári Értesítő* megszűnése után (1863) közölte a gazdasági egyesület, a vidéki és városi nőegylet, továbbá a Szamos-Tiszahát közlöny híreit.

Jogosan vetődik fel bennünk a kérdés, Szatmárban hogyan élhetett egymás mellett egy évig (1862) az előzőekben ismertett két lap? Meglátásunk szerint más-más olvasói réteghez szóltak. A tudakozó intézettel összekapcsolt Szatmári Értesítő a kereskedők, gazdálkodók, továbbá azok számára nyújtott információt, akik képesek voltak pénzt áldozni biztosításra, akiket érdekelhetett a banki szféra (takarékpénztár). A *Tárogató* irodalmi rovata, kora társadalmi problémáival foglalkozó írásai a művelt polgárságnak biztosított olvasnivalót. Az üzleti élethez kötődő Értesítőt Börkey, a felelős szerkesztő laptulajdonos számtalan, elsősorban anyagi

12. Zombory Gedó ref. pap, 1836-ban született Marosvásárhelyen. 1861-től a Szatmári Református Főgimnázium tanára. Itt ismerkedett meg Ábray Károllyal, akivel együtt szerkesztette a *Tárogató* c. lapot, majd a Szatmári Közönyt. Megalapította a Kölcsey-Társaságot. In Szinnyei.

13. Ez 1856-tól az első nyomda Szatmáron, amelyet Kovács apósától, Fuchs Ignác újvidéki nyomdatulajdonostól örökölt.

14. A *Tárogató* 1862. első évfolyama, a 2. szám kivételével, a magyar és a határon túli közgyűjteményekből is hiányzik, ezért elemzésünk során csak az 1863. évfolyam példányaira hagyatkozhattunk.

15. Ezt a város útburkolatának igénybevételeért vetették ki.

nehézség árán jelentette meg, miközben a Tárogatónál is hasonló pozíciót töltött be (a lap rendelkezésünkre álló második száma szerint). A fennmaradás reményében a lap második, (augusztustól-decemberig terjedő) évfolyamához csökkentett díjjal toborzott előfizetőket, majd 1862 decemberében emellett még tartalmi bővítést is ígért – az olvasóközönség mégis a *Tárogatót* választotta. A két lap majdnem azonos szellemi irányítói, munkatársai miatt a két lap egyesülését sem zárhatjuk ki.¹⁶

A kiegyezéssel ismét életbe lépett az 1848. évi XVIII. tc. a szabad sajtóról – 1867 és 1875 között élte a magyarországi sajtó legszabadabb korszakát. A sajtótörvény komoly védelmet nyújtott a laptulajdonosnak a törvényhatóságok, törvényszékek nyilvános üléseiről szóló hiteles közlések esetén. Ezzel a lehetőséggel élt is térségünk valamennyi kiegyezés után megjelent lapja. A törvény kizárólag politikai ellenzékiesség miatt lehetetlenné tette a vádindítást. A kormányzat pozitív sajtóirányítási eszközként alkalmazta a szubvenciót (főleg nemzetiségi lapoknál) és az ingyen példányok küldését. Vidéki és nemzetiségi lapoknál tipikussá vált a kauciókötelezettség állami átvállalása. Eltörölték a Bach-korszakban bevezetett hírlapi bélyeget.

A kiegyezést követő kedvező sajtóviszonyok az első nyíregyházi sajtótermék, a *Nyír* megjelenését is segítették. Szerkesztője és kiadója a *Szatmári Értesítő*nél és a *Tárogatónál* már említett, ott is hasonló feladatot betöltő Börkey Imre. A *Nyír* vegyes tartalmú hetilapként a politika mellőzésével a gazdaság, a kereskedelem az ipar és a tudomány köréből közölt értekezéseket. A politikai lapokat előfizetni nem tudó olvasókat kívánta tudósítani a hét legfontosabb politikai eseményeiről, de elhatárolta magát a pártküzdelmektől. Joggal feltételezhetjük, amikor a lap alapításának gondolata felvetődött, azt is mérlegelték, megjelenésével milyen segítséget nyújthat a megyeszékhelynek Nagykállóból Nyíregyházára való áthelyezéséhez. Tudósított a leendő székhely élénk gazdasági és kereskedelmi életéről, jó közlekedési viszonyairól, teret és nyilvánosságot biztosított a kérdés megvitatásához. A hiányosságok felsorolása mellett már az első szám olvasói levele is arról szólt, hogy Nyíregyháza a közvélemény szerint és „saját előretörő szorgalma” alapján jelenleg is megyeközpont. Ismertette Szabolcsmegye bizottmányi ülésének eseményeit, részletesen írt arról az alkalomról, amikor a bizottsági tagok név szerint, érveik és ellenérveik ismertetése mellett szavaztak a megyeszékhely áthelyezéséről.¹⁷ Az első számokban bőségesen találunk ügynevezett közérdekű közleményeket. A főoldalon a vasúti menetrend, a pesti gabonaárak, a pesti és bécsi börze hivatalos árjegyzéke, a nyíregyházi gabonacsarnok üzleti tudósítása, továbbá a Nyíregyháza–Beregszász, és a Nyíregyháza–Nagykároly–Szatmár–Nagybánya között közlekedő postakocsijáratok menetrendje olvasható. A későbbiekben a hivatalos ügyek mellett időnként itt kapott helyet a levelezés rovat, amelyben a megyeszékhely áthelyezésének kérdése a továbbiakban is többször szóba került. Az első-második oldalakon általában Gazdaság rovatcím alatt gazdasági, kereskedelmi értekezéseket is olvashatunk: a Felső-Tiszavidéki gazdasági egyesület igazgató választmányi ülésének jegyzőkönyvét, a nyíri bor előállításának fortélyait, a nyíregyházi Tudakozó közvetítő Intézet bemutatkozó írását, a helyi közlegelő hasznosítását. Több számon átnyúltak a cselédekkel kapcsolatos útmutatások, továbbá a Nyíregyháza és Ungvár között tervezett lóvonatú vasút terve. A gazdasági egyesületben történtek mellett folytatásokban közölték a Szabolcsmegyei Honvédegylet

16. Borovszky szerint Ábrai Károly 1862-ben a *Szatmári Értesítőt* *Tárogató* címen átalakította társadalmi, vegyes tartalmú lappá. Ennek ellentmondanak az *Sz. Értesítő* dec. 22-ig megjelent számai. In Borovszky: *Szatmár-Németi* im. p. 154. Feltevésünket az egyetlen fennmaradt *Tárogató* példánnyal nem tudjuk alátámasztani.

17. Szabolcs megye bizottmányi ülése. *Nyír*, 1867. 6. sz.

alapszabályát, a bizottmányi üléseken elhangzottakat. A kezdeti nehézségek után 1868-ban új arculattal jelent meg a Nyír. A közhasznú információk helyét átvették a tartalmasabb értekezések: pl. A vidéki lapszerkesztő és az olvasóközönség, Néhány őszinte szó városunk gazdálkodásáról. Néhány igénytelen szó a társadalmi egyletekről. Börkey 1868 júliusától októberig Szabolcs megye mellett a Hajdúkerület, 1869. márciusától Zemplén és Bereg megye érdekeit is képviselte lapjában.

Bereg vármegyében 1874. januárjában indulhatott meg a sajtókiadás. Janka Sándor,¹⁸ a lap tulajdonosa 1874-től 1890-ig majd 1895-től 1903-ig volt a *Bereg* felelős szerkesztője. A lapalapítás és kiadás nehézségeibe Janka visszaemlékező tanulmánya enged betekintést.¹⁹ Egy megyei lap tervét még Várady Gusztáv²⁰ készítette el, de az akkori nyomdaviszonyokon megbukott az ügy. A megye akkor élte legválságosabb időszakát. Intéző körök alkalmatlannak tartották az önálló életre, úgy ítélték meg, hogy nem akar haladni. Egy belügyminiszteri javaslatra 1873. karácsonyán be akarták olvasztani Ung megyébe. Ekkor a megyének még nem volt lapja, amelyben hangot adhatott volna közfelháborodásának. A megyei önállóság megmaradásának és a társadalmi közszellem fejlődésének segítéséhez indították meg a *Bereget*. E sajtóterméket akkor a megye legismertebb nevű és legbefolyásosabb személyei biztosították szellemi és anyagi támogatásukról. Ez sem volt elegendő, mert a megjelenést lehetetlenné tette a lap nyomdájának technikai elmaradottsága. Egy fél év múlva 1875. júl. 25-én megyei lapkiadó társulatot szerveztek, amely minden erőfeszítés ellenére csak egy félévig működhetett. A lap 1877. szeptember közepétől 1879. januárjáig szüneteltette megjelenését. Közben Munkácson úgy gondolkodtak, amennyiben Beregszászban nem folytatják a sajtókiadást, ők indítanak lapot. A rossz nyomdai viszonyok,²¹ és a munkácsi ajánlat szorításában Janka 1878 végén ismét közzétette a lap programját, amelyben szolid irányú társadalmi és megyei érdekű orgánumot ígért. Emellett a magyarosodás érdekében kívánt közreműködni, a megyei közigazgatás minden ágát ellenőrizni, bírálni, a községi életet fejleszteni akarta.²² A vezércikkek és értekezések igen megrázó képet tárnak elénk a megye társadalmáról, az ipar és a mezőgazdaság helyzetéről. Elég, ha csak a Bereg megye felvidékéről, A felvidéki pauperizmus okai, kiütkeresés vagy a Bajaink orvoslása című cikksorozatra utalunk. Ez utóbbi a további elszegényedés megakadályozásához a Malthus-féle népességi törvény széles körben való megismertetését ajánlotta. Egy másik cikk az anyagi jólét emelésének feltételét a munkában és a takarékoságban látta. Az írások önszegélyező fogyasztási szövetkezetek szervezésére, az iparosok, az iparügy fejlesztése érdekében ipatársulat-alapítására ösztönöztek. Rámutattak a birtokos osztály vagyoni süllyedésének okaira. Betekintést nyerhetünk a népszámlálási adatokba, a képviselőválasztási mozgalmakba. Az árvíz és az ellene való küzdelem 1881-ben sem kerülte el Bereg megyét. Nemzeti törekvésük életkérdés, hangsúlyozta a lap. A kormánytól a népiskolák számának növelését, azok mellé állami kisdedővők felál-

18. Janka Sándor (1847–) állami polgáriskolai tanár és vizsgázott ev. ref. lelkész, laptulajdonosa és szerkesztője a Bereg című lapnak. Körülbelül ezer cikket és számos önálló művet írt. 1889-ben a millenaris mozgalmak elindítója volt Bereg vármegyében.

19. Janka Sándor: A „Bereg” 10 évi történetéből. *Bereg*, 1884. 1. sz. 1–3.

20. Várady Gusztáv (Gulács, 1836–1873) ügyvéd, író és költő

21. Mivel a beregszászi nyomda nem volt megfelelő Janka fióknyomda állítására kért ajánlatot, de nem kapott. Néhány számot Máramaroszigeten, Szatmáron nyomtattak. Nagy Lajos és Sallay Gyula vette meg és újította fel Deák nyomdáját, megteremtve ezzel a lap-nyomtatás feltételét.

22. A *Bereg* első három évfolyama hiányzik mind a magyar, mind a kárpátaljai közgyűjteményekből. 1879-ből egy szám áll rendelkezésünkre. A lap szerkezetére és cikkeire vonatkozó megállapításainkat az 1881. évfolyamra alapozhattuk.

lítását kéri, ehhez társadalmi összefogást is sürgetnek. Névmagyarosító egyletek alakítására ösztönöztek, amelynek fontosságát meg is magyarázták.

Ugocsában a nagyszámú és magas intelligenciával rendelkező lakosság már erkölcsi szegénynek érezte egy sajtótermék hiányát, amelynek pótlását a közélet iránt érdeklődők is fontosnak tartottak – olvashatjuk a lap programcikkében. Ennek ellenére nem kis anyagi és szellemi áldozatok árán indították útjára 1885. jún. 28-án az *Ugocsát*, amelynek alapítója és szerkesztője Lator Géza²³ megyei főjegyző volt. Nagyszöllősen a nyereség igen csekély reményében alapították meg az ehhez szükséges nyomdát. A szerkesztőség minden hatalomtól, befolyástól, pártterdektől függetlennek vallotta magát. Országos politikával nem kívántak foglalkozni, mert a főváros minden pártállású lapja elérhető számukra. A közérdek által vezetett lapjukban helyet biztosítottak a megye közigazgatási, közgazdasági és társadalmi kérdéseinek és azok megvitatásának. A közoktatás szempontjából fontosnak vélték a nemzetiségi viszonyaik megismertetését, a hiányok megszüntetését. Az első oldalon a közérdekű információk (vasúti menetrend) mellett vezércikkeket olvashatunk az állami iskolákról, az alacsony terményárakról, az ugoccai takarékpénztár kamatpolitikájáról (több számon keresztül), a tekeházai vashíd és az északkeleti vasút kapcsán arról, hogy a vasúti csomópont Nagyszöllős helyett miért Királyházán van. Írtak a kisbirtoki hitelszervezet hiányáról, a társadalmi morálról, a szegénységről és az általános tankötelezettség hiányáról, a népoktatás megyei állapotáról. Beszámoltak a felső nép- és polgári iskolai tanítók és tanítónők-, valamint a Máramaros-Ugocsa-i Református Egyházmegye közgyűléséről, a vidéki hírlapírók kongresszusáról és az emberéleteket követelő vérhasjárványról.

A vizsgálat tárgyát képező, hetenkénti periodicitással, általában négy oldal terjedelemben megjelenő lapok mindegyikében olvashatunk sajátos, csak az adott megye lakosságát foglalkoztató kérdésekről. Nem hagyhatjuk figyelmen kívül e sajtótermékek időbeli szóródását, hiszen azok mintegy két évtized különbséggel jelentek meg. Mégis közös bennük a nemzeti megmaradásért folytatott küzdelem (*Kárpáti Hírnök, Bereg, Ugocsa*), amely a jótékonyági táncmulatságok, rendezvények céljai között is megjelentek. Felháborodásuknak adtak hangot a közigazgatási változásokkal szemben, ha az önállóságukat sértette (Bereg és Ung megye összevonása). Nyíregyházán és Szatmárnémetiben a megyeszékhely áthelyezése mellett foglaltak állást. Valamennyi lap hiteles adatokat közölt a megyéről, a megyeszékhelyről, a közgyűléseken elhangzottakról. Nyilvánossá tették a gazdasági és kulturális egyesületek, pénzintézetek jegyzőkönyveit, alapszabályait. Viszonylag sokszor találkozunk a tudakozó és közvetítő intézetek, biztosító társaságok közleményeivel. E lapok jól szerkesztettek, az előzőekben részletesen tárgyalt vezércikkek mellett rovatcímek (Üzlet, Gazdászat, Közigazgatás, Tanügy, Vegyes hírek) alá csoportosította a vidéki levelezőik segítségével megszerzett megyei híreket, eseményeket, az időjárást, vízállást, a piaci árakat. Sokszor tudósítottak tüzesetekről, amely az esetek többségében a tűzrendészeti szabályok figyelmen kívül hagyása miatt következtek be. A hírlapok sokszínű, érdekes rovatát képezték a vegyes hírek, amelyek betekintést nyújtottak a megyék, városok helyi eseményeibe. Nagy súlyt fektettek a hirdetésekre, amelyek fontos bevételi forrást jelentettek a lap számára. Ezek a bécsi érckoporsók bizományi raktárára való figyelemfelkeltésen kívül bort, házat és földet, mezőgazdasági gépeket kínáltak eladásra, bérbeadásra. A *Szatmári Értesítő*nek mintegy felét tették ki a hirdetések, például Börkey Imre újonnan nyitott fűszer, rövidáru, s norinberg (kozmetikai adalékanyagok) kereskedésére vonatkozóan.

23. Lator Géza (1857–1888) jog- és államtudományi doktor, megyei főjegyző.

A hirdetményi lap kivételével *Csarnok* vagy *Tárca* megjelöléssel, szinte valamennyi hetilapban olvashatunk szépirodalmat, verset vagy elbeszélést sokszor folytatásokban. A *Tárogató* című lap belbecsűnek, „ízlésfinomítónak, s erkölcsi irányúnak” minősítette szépirodalmi írásait. Az említett elbeszélések bestseller típusú történeteket dolgoztak fel. (Zombory Gedő: Két próba. Történeti beszély.) A versek a haza szeretetéről, a szabadságról vagy a szerelemről szóltak (Kállay István: A rab álma). A szerzők általában a megyék „helyi” írói, költői. Név szerint: Turner Ferenc, akinek versei, novellái a *Kárpáti Hirnökön* kívül országos lapokban is megjelentek. Gyöngyössy Sámuel nyíregyházi, majd nagykállói ev. ref. lelkész (*Nyír*), Kiss Endre adóhivatali ellenőr (*Nyír*), Szunyoghy Sándor,²⁴ aki több humorisztikus lapban is publikált (*Bereg*), Kabos Ede hírlapíró, színmű és regényíró (*Ugocsa*). Lukács Ödön ev. ref. espereslelkész (*Bereg*).

*Kik voltak e lapok szellemi közreműködői? Az általunk vizsgált lapok szerkesztői, hírlapírói mellékfoglalkozásként folytatták tevékenységüket. A „Bereg” szerkesztője szerint a megyében kevés az olyan intelligens ember, akit egyszer-másszor ne tudtak volna lapjuk számára megnyerni. A szerkesztők, munkatársak között találunk tanárokat: Zombory Gedő, Ábrai Károly (*Tárogató*), Láng Mihály nagyszöllősi polgári iskolai igazgató (*Ugocsa*), lelkészeket: Gyöngyössy Sámuel (a *Nyír* folytatásának, a *Tiszavidéknek* a felelős szerkesztője), tanár-lelkészt: Janka Sándor (*Bereg*). Bölcséleti és jogi doktort Dobránszky Péter,²⁵ jogászokat, ügyvédeket, politikusokat: Mészáros Károly (*Kárpáti Hirnök*), Lator Géza (*Ugocsa*), hivatalnokokat: Kiss Endre (tokaji) adóhivatali ellenőr, Papp Zsigmond megyei aljegyző, biztosító-társasági ügynök: Börkey Imre (*Szatmári Értesítő*, a *Tárogató*, a *Nyír*, majd *Tiszavidék*). Szinte valamennyien megszállott, elkötelezett emberek voltak. Janka Sándorról Szinnyei József pl. a következőket írta: a *Bereg* című lap majd minden rovatát kivált az első években maga írta. Janka, a lapra történő visszaemlékezésében említi, hogy a Deák nyomda technikai fejlesztéséhez 300 frt előleget adott, amelyet sohasem kapott vissza. A *Tárogató* 1863 márciusában közzétett költségvetése szerint 69 ft 51 kr. hiányt tartanak számon. A kiadó mégis a folytatást választja, mert úgy látja, a lap megszűnése „a jelenkorban megyénk szellemi haladásának sírköve lenne.”²⁶*

Kik lehettek-e lapok előfizetői, olvasói? Milyen példányszámban jelenhettek meg e hírlapok? Nyilvánvaló, hogy a laptulajdonosok mindent megtettek a lap életben maradásáért. Janka Sándor 1874-ben, 500 példányban készíttette a Bereget, amelyből 400 példányt küldött szét. Egy évvel később a lap előfizetési felhívása szerint abban bizakodik, hogy akad annyi felvilágosult, s a közügyek iránt érdeklődő egyén, amennyi szükséges vállalata fennmaradásához. Az *Ugocsa* mutatószámát minden újságolvasó emberhez, minden közjegyzőhöz, minden lelkészhez, sok iskolához és községi elöljárósághoz elküldték, mégis sokan reklamáltak érte. A további számokat fél áron ajánlották a néptanítóknak, a községeknek és a jegyzőknek. A *Kárpáti Hirnök* 1861-ben 600 lelkes előfizetőről ír. A *Tárogatót* 1863-ban alig több mint, 300 példányban állították elő. A lap 200 előfizetője közül csak 150-nek nem volt tartozása, 50 olvasó küldte vissza a részére megküldött lapot a kiadóhivatalnak. Feltételezésünk szerint a vizsgált hírlapok egyebek mellett egyesületi, társasági közlönyként való megjelenése – amint erre korábban már utaltunk – is bővítette azok olvasótáborát.

24. Szunyoghy Sándor (1852–1880) joggyakornok, a *Bereg* munkatársa.

25. Dobránszky Péter (1845–?) a *Nyír* egyik újságírója, 1867 óta társadalmi s közgazdasági cikkeket, beszéyleket, külföldi leveleket írt a budapesti s vidéki lapokba, számos önálló mű szerzője.

26. *Tárogató*, 1863. 25. sz. 97.

A *Kárpáti Hírnök* előfizetési ára 1861-ben postaköltséggel egész évre 6 frt, helyben 5 frt új pénzben. A *Tárogató* előfizetési díja 1862-ben egész évre 7 frt, fél évre 4 frt. A *Nyír* 1868. előfizetési díja egész évre 5 frt 50 kr, házhoz vagy postán küldve 6 frt – ekkor a búza egységára alsó-ausztriai mérő szerint 4 frt 70 kr. Az előzőekhez képest alacsonynak tartjuk a 13–14 évvel később megjelenő *Bereg* előfizetési díját, amely egész évre 4 frt, fél évre 2 frt. Az *Ugozca* 6 év múlva egész évre 6 frt-ért, félévre 3 frt-ért volt előfizethető. A lapok számonkénti ára viszonylag magasnak tekinthető. Például a *Tárogató* 1862-ben 8 újkr-ért, az *Ugozca* 1885-ben 12 kr-ért árulta számait. A *Szatmári Értesítő* az ajándékpéldányokkal megcélzott potenciális olvasóktól minden elkötelezettség nélkül azok megtartására kérte. A 17. számban mintha segélykiáltást olvasnánk, akik az augusztusi, decemberi folyamra még nem fizettek előfizetési díjat, azt folyó hó végéig pótolják, mert nem tudnak nyomtatni. Aki öt előfizetőt gyűjtött, kapott egy tiszteletpéldányt a lapból. A vidéki levelezők munkáját is tiszteletpéldánnyal honorálták. A hirdetések a 30 kr. bélyegdíj, illetve a szöveg terjedelme utáni díj terhelte. A *Nyír* c. lapnál minden három hasábos profil sor után egyszeri hirdetésnél 5 koronát, többszöri hirdetésnél 4 koronát kértek. A *Szatmári Értesítő*nél a jótékony célú vagy szegény árvákkal kapcsolatos hirdetmények díjmentességben részesültek. A *Kárpáti Hírnök* a lapjukra előfizető kereskedőknek, mezőgazdáknak és iparosoknak kedvezményt adott, minden öt hasáb alatti hirdetést ingyen adhattak fel.

A hatalom, a cenzúra és a vizsgált helyi hírlapok viszonyára a *Kassa-Ungvári Hirdetményi Lap*nál konkrétan utaltunk. Az ellenzéki *Kárpáti Hírnök* szerkesztője azért búcsúzott el olvasóitól, mert a korabeli viszonyok és népmozgalmak között lehetetlenné vált a lap számára a kijelölt irány megtartása. A magát függetlennek valló, mérsékelt ellenzéki *Tárogató* 1861. évi kinyomtatott 2. számát Ábrai Károly „Lenkey és a Württemberg huszárok” című elbeszélése miatt semmisíttette meg és kényszerítette új szám készítésére a hatóság. Börkey Imre, a *Nyír* szerkesztője ellen a „Nyíregyháza júl. 16.” (a Nyíregyházi baloldali kör programja), valamint a „Hajdúkerületből júl. 9.”²⁷ (a Hajdúkerület közgyűlési tárgyalásának hivatalos vázlatja) címmel megjelent, az igazságügy miniszter szerint politikai tartalmú közlemények miatt azért indítottak sajtópert, mert nem tette le a politikai lapok számára előírt biztosítékot.²⁸ A vád ellenére a *Nyírt* nem tekinthetjük politikai lapnak, Börkey sem arra kért és kapott engedélyt. A lapot, annak első és második évfolyama alapján a független sajtóorgánumok közé sorolhatjuk a *Szatmári Értesítő*vel együtt. Bár a *Bereg* és az *Ugozca* megindítása körüli nehézségek elbizonytalanítanak bennünket, a megváltozott politikai viszonyok között joggal feltételezhetjük, hogy az 1880-as évek elején mindkét lap a kormányt támogatta. Tették ezt a rájuk szakadt mérhetetlen nyomor enyhítéséhez és a nemzetiségi problémák megoldásához szükséges állami támogatás biztosításának reményében.

Az említett lapok nem voltak hosszú életűek, kivéve a többiekhez viszonyítva később indult Bereget, illetőleg Ugocsát, ám követték őket újabb lapok, mert ekkor már az olvasóközönség el tudta azokat tartani. Sajnálatos, de még erre az általunk vizsgált 1845–1885 közötti időszakra is jellemző az, amit 1836-ban írt a *Felső-Magyarország* egyik cikkírója: Az olvasók nagy hibája... a XIX. század első három évtizedében a magyar folyóiratokkal és könyvekkel szemben megnyilatkozó közönyösség. Száz ház közül alig egybe jár folyóirat. Mennyit költünk évente áldomásokra, lakomákra: nem lehetne ezek számát eggyel kevesbíteni s helyette folyóiratot rendelni? Vagy nem drágább-e lelkünk testünknek?²⁹

27. *Nyír*, 1868. 29. sz. 1–2.

28. A *Nyír* sajtópere. *Nyír*, 1868. 48. sz. 1–2.

29. M. Belezna M. Cecília: A Felső-Magyarországi Minerva 1825–1836. Eger. 31.